

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1965.2.06>

M. KALDA

KRIITIKA JA KIRJANDUSTEADUSE ARENGUJOONI VIIMASEL AASTAKÜMNEL

Nagu kogu meie kirjanduselus, nii algas ka kriitika ja kirjandusteaduse arengus 1950-ndate aastate keskpaiku uus etapp, mida iseloomustab püüe vabaneda eelnendud aja-järgu vigadest ja ühekülgjustest. Selle etapi esimeseks tähiseks oli Eesti NSV Kirjanike Liidu III kongress juunis 1954. Kriitika taseme tõusu seisukohast ei olnud vähema tähtsusega II üleliiduline kirjanike kongress oma tõsiste arupidamistega kriitika olukorra üle. Kahe aasta pärast järgnenud NLKP XX kongressi otsused andsid eeskuju marksistlik-leeninliku teooria loovaks rakendamiseks ka kriitikutele ja kirjandusteadlastele.

Uut etappi ilmestab võitlus vulgaarsotsioloogilise kirjandusekäsituse ning dogmatismi vastu, mis isikukultuse aastail, eriti 1940- ja 1950-ndate aastate vahetusel, oli vajutanud pitseri kogu kirjanduselule ning olnud tõsiseks takistuseks ka kriitika ja kirjandusteaduse arengule. Normeeriv kriitika mõisteti hukka. Konfliktituse «teooria» retsidiivide ja lakeerimistendentside väljajuurimisega kaasnes sügavama elutõe nõue. Kuulutati sõda deklaratiivsusele, õõnsale retoorikale, hallusele ja primitiivsusele, mida varem oli sageli andestatud vajaliku teema nimel. Kui seni oli arvustuses — harvade eranditega — juttu olnud ainult teose ideelisest sisust, siis nüüd hakati kirjutama ideelis-emotsionaalsest sisust. Järjest tungivamalt toonitati vajadust lakata käsitamast ilukirjandust ajaloo illustratsioonina ning seada kriitikas jalule kirjanduse kui kunsti spetsiifilised õigused. Ühtlasi asuti ründama illustratiivsust ja üha süvenenumalt ning toonitatumalt käsitlema kunstilist meisterlikkust, mis sai tähtsaks kriteeriumiks ka teosele hinnangu andmisel. Tunnistati küündimatuks senine tava kasutada kirjanike kunstilise omapära iseloomustamiseks üld-sõnalisi käibevormeleid ning püstitati nõue analüüsida iga kirjaniku individuaalsust konkreetselt. Kõige selle tulemusena kujunesid kriitika hinnangud uudisteostele ja jooksva kirjanduselu nähtustele senisest märksa objektiivsemaks.

Nende õigete põhimõtete juurutamine kriitikasse ei toimunud paraku ilma teise-suunaliste ühekülgjusteta. Oli tervitatav, et arvustajaid hakkasid tõsiselt huvitama karakteri loogika, psühholoogilise analüüsi sügavuse ja muud kunstilise teostuse probleemid, kuid oli halb, et teoste sotsiaalse sisu ja funktsiooni vaatlus jäi nende varju või ununes sootuks. «Kirjanduse ühiskondlikust osast räägitakse kuidagi vabandavalt ja poole suuga, nähtavasti kartes «vulgaarse sotsiologismi kirvest!» Ei tea küll, millisel momendil, kuid kriitikas tekkis loosung: «Uksed kinni sotsiaalsele!» Ja selle loosungi all võrsus «uus» kurss, mis kunstimeisterlikkuse eest sõdimise sildi all tegelikult levitas asotsiaalsust kriitikas,» kirjutas 1958. aastal O. Jõgi.¹ Kirjanduse hindamisel loobuti sageli kriteeriumidena kasutamast mõningaid marksistliku esteetika tähtsaid printsiipe, nagu tüüpilisus, parteilisus ja ideelisus, mille käsitlemisel esines äsja eriti palju vulgariseerivaid viltulööke. Enesestmõistetavalt ei suutnud kriitika sel viisil tõusta oma ülesannete

¹ «Keel ja Kirjandus» 1958, nr. 7, lk. 392.

kõrgusele. Näiteks kui 1954.—1956. a. levis luules teatav asotsiaalne kallak, siis tõtsid selle vastu häält üksnes vähesed (esimesena tegi seda J. Smuul III vabariikliku kirjanike kongressi aruandekõnes²). Kriitikute enamik aga ei astunud välja intiimlühirika vesivõsulise vohamise vastu, vaid kiitis sellele koguni järele. Mõned kriitikud tavatsesid kuhjata oma arvustustesse ülearuselt rohkesti faktidepuru, millega kaasnes akademistlik kuivus, tuimus ja kiretus. Äsja võimutsenud lahmivast kriitikast ei suutnud osa arvustajaid üle saada teisiti, kui loobudes oma printsipiaalsusest ja nõudlikkusest, teravusest ja publitsistlikust võitlusvaimust.

Uude ühekülgsusse kaldumises tuleb näha eeskätt reaktsiooni vulgaarsotsioloogiale. Teiseks ei suutnud eriti nooremad kriitikud oma filosoofilise ja kirjandusteoreetilise ettevalmistuse puudulikkuse ning kirjandusajaloolise eruditsiooni ahtuse tõttu sellest vabandada estetismile löivu maksmata. Samadel põhjustel ei olnud osa kriitikutel küllalt soovustatud revisionismilaine vastu, mis parajasti rahvusvahelises ulatuses liikvel oli ja ka Nõukogude Liidu kirjanduselu riivamata ei jätnud.

Kvantitatiivses mõttes otsustavat pööret kriitikasse veel ei saanud. Paljude kriitikute produktiivsus oli madal, endiselt vähe ilmus probleemiartikleid kirjanduselu päevaküsimuste kohta, retsenseerimata jäi isegi osa värskeid algupärandeid, rääkimata tõlke-teostest. Omamoodi tähendusrikas on fakt, et meie esimene kriitikaraamat ilmus alles 1956. aastal. Kuid seegi teos, artiklite-arvustuste valimik «Об эстонской литературе», polnud adresseeritud eesti lugejale, vaid võlgnes oma ilmumise 1956. a. lõpul Moskvast toimunud eesti kunsti ja kirjanduse dekaadile, kuhu ka kriitikud tahtsid kaasa võtta midagi oma töö viljast. Eesti nõukogude kriitikaraamatu tegelikuks sünniaastaks sai 1957, mil ilmus E. Nirgi «Laias laastus».

Nagu kriitikas, nii ka kirjandusajaloolises uurimistöös möödus ajavahemik 1954—1956 vulgaarsotsioloogilise meetodi väljajuurimise tähe all. Üks esimesi samme selles suunas oli kirjanduslikus perioodikas 1954. a. arenenud mõttevahetus eesti kirjanduse ajaloo õpiku (ilm. 1953) üle. Tunnistati vääraks antihistoristlik lähenemine minevikumeistrite loomingule, ideelis-sotsiaalse hinnangukriteeriumi kõrval taastati kunstilise kriteeriumi eluõigused. Kirjanike maailmavaate arengut ja loominguteed hakati vaatlema kogu nende keerukuses. Kõige sellega oli loodud eeldused üksikkirjanike, rühmituste jms. teenete ning koha senisest kainemaks ja õigemaks määratlemiseks. Tõepoolest revideeriti juba peatselt mõningaid seni käibinud ekshinnanguid, näiteks loobuti «Noor-Eesti» tegevuse ühekülgsusest eitamisest ja, vastupidi, lakati üle paisutamast vähem tähtsate proletarsete kirjanike osa kirjanduselu üldpildis. Asuti tõsiselt uurima selliseid vastuolulise loominguga kirjanikke, nagu A. Kitzberg, G. Suits, M. Metsanurk jt., kellele vahepeal oli lähenetud lihtsustavate skeemide ning eelarvamustega. Rehabiliteeriti H. Pöögelmann, Eessaare Aadu ja teised isikukultuse ohvritena hukkunud kirjanikud ning hakati välja andma nende loomingut. Üldse laienes tunduvalt eesti klassika uustrükkide nomenklatuur ja tõsis nende tekstikriitiline kvaliteet. Pandi alus uutele valitud teoste sarjadele, mille seast mitmed on varustatud asjatundlike ees- või järelsõna ja kommentaaridega.

Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi kirjanduse sektori pingerikka töö viljana ilmus 1956.—1957. a. E. Sõgeli toimetusel eesti kirjanduse ajaloo õpiku uus väljaanne, mis ületab oma eelkäija igati — nii materjali rohkuse, metodoloogiliste printsiipide õigsuse kui ka faktilise külje täpsuse poolest. Autorite kollektiiv tegi ära suure töö paljude kirjanike hindamisel ning ümberhindamisel, samuti kirjandusliku protsessi valgustamisel. Silmas pidades selleaegset tungivat sotsiaalset tellimust, on raamat kirjutatud ühtlasi õpikuks keskkoolidele ning käsiraamatuks kirjandushuvilisele üldsusele. Kuid et need kaks «addressaati» on küllalt erinevate nõudmistega, sisaldab teos liiga palju programmiväliselt materjali õpilastele ja liiga vähe monograafilisi peatükke laiema lugejaskonna jaoks.

Kirjanduspärandi vulgariseerivast käsitusest ei vabanetud siiski ühel hoobil. Kahetsusväärseel viisil püüsid selle retsidiivid isegi E. Vilde ja A. H. Tammsaare uurimises,

² Vt. «Looming» 1954, nr. 7, lk. 851 ja 852.

kelle peateoseid käsitleti nende järelsõnades veel 1955.—1957. a. peamiselt kui illustratsiooni eesti ajaloo vastava lõigu sotsiaalsetele oludele ja võitlustele. Et lihtsustavad arusaamad olid visad taanduma, seda näitas ka 1956. a. ajalehes «Sirp ja Vasar» toimunud diskussioon progressiivse kultuuripärandi ümber, mille käigus mõned sõnavõtjad alahindasid demokraatliku kultuuri ja kirjanduse osatähtsust kodanlikus Eestis. Teisest küljest aga esines nii diskussioonil kui pärast diskussiooni ka pahupidi pööratud lihtsustamist, nimelt kalduvust näha mõningatel kodanliku perioodi vastuolulise loominguteega kirjanikel üksnes progressiivseid külgi ja jätta kahe silma vahele reaktsioonilised. Kirjanduspärandi hindamisel tehtud pahempoolitsevaid vigu parandades ja arvustades kaldusid mõned kirjandusteadlased eitama eesti nõukogude kirjanduse ja kriitika saavutusi.

Sellelaolised vildakad kontseptsioonid ei saanud siiski kestmalt juurduda ei kriitika ega kirjandusteaduses. Partei ja valitsuse juhtide kohtumised kirjanike ja kunstnikega, millede tulipunkti kujunes elu ja kunsti sidemete tihendamise probleem, ei jäänud vastukajata ka eesti kirjanduselusel: nad virgutasid uuesti au sisse tõstma esmajärgulise tähtsusega põhimõtteid, mis olid vahepeal ähmastuma või ununema kipunud. Kriitika olukorda arutati eriti elavalt ja asjalikult 1958. aastal, enne Eesti NSV Kirjanike Liidu IV kongressi, mille päevakorda oli otsustatud võtta kaasaruanne kriitika kui kõige mahajäänuma kirjanduse osa kohta. O. Jõgi, P. Kuusberg, L. Rimmelgas ja teised analüüsisid kriitika puudujääke mitmekülsemalt ning põhjalikumalt, kui seda kunagi varem oli tehtud.³

Kongressieelsed ja -aegsed arupidamised aitasid omalt poolt kaasa selleks, et 1950-ndate aastate lõpust lakkas kriitika arengus toimimast kurikuulus «pendliseadus» ning saabus tasakaalukam, viljakam, küpsem arenguetapp. Ühekülgused ja möödalöögid ei puudu ka nüüd, kuid üldiselt on kriitika püsinud õigel kursil. Kriitika ideoloogiline karastumine ja valvsus formalismimaiguliste tendentside suhtes ilmes näiteks Hermelini paroodiaga «Porikuu sonaat-fantaasia» alanud ja 1960. ja 1961. a. vahetusel kirjanduslikel kokkutulekutel eriti tormiliselt (trükisõnas mõnevõrra tagasihoidlikumalt) kulgenud poleemikas «moodsa luule» ja vabavärsi ümber, milles ei puudunud mõlemapoolsed ülepingutatud süüdistused, kuid mis lõppes J. Semperi rahuliku ja objektiivse, vaidlusküsimusi sügavalt ning targalt analüüsiva sõnavõtuga⁴. Võrreldes nende elevusrikaste päevadega, tundub kummalisena see suhteline vaikus, millega kriitikud on paaril viimasel aastal ümbritsenud mõnede, eeskätt nooremate ebaküpsete poeetide analoogilisi moeharrastusi.⁵ Loomulikult pole vajalik, et nendest asjadest räägitaks jälle kobrutavate kirgede ja üle-aruste teravuste õhkkonnas; küll aga tuleks asjalikult ära näidata, mis sedalaadi värsitoodangus on tõeliselt uus, mis epigoonlik ja mis kajastab autorite pinnapealset, lihtsustavat arusaamist praegu nii püüdlikult taotletavast luule intellektuaalsusest ning kirjanduse kaasaegsusest.

Viimati mainitud mõiste, kirjanduse kaasaegsus, ootab muide senisest märksa süvenenumat käsitlemist. Tõsi, viimasel ajal, eriti pärast III üleliidulist kirjanike kongressi, on kriitikud elavalt mõtteid arendanud kirjanduse tõelise ja näilise kaasaegsuse üle; kaasaegsus on muutunud ka üheks tähtsamaks kriteeriumiks uudisteoste hindamisel. Kuid pahatihti tarvitatakse seda mõistet sügavamalt läbi mõtlemata ja argumenteerimata, üksnes n.-ö. hea tooni pärast. Samuti ei ole puudunud, nagu üleliidulisel kriitikaareenilgi, katsed piiritleda kaasaegsust mingi konkreetse aastaarvuga ja muud viljatud arutlused. IV vabariiklikul kirjanike kongressil märgiti arvustajate ühe suurema võlana seda, et nad ei ole järjekindlalt juhtinud kirjanikke nõukogude inimeste, meie kaasaegsete haaravate ja jõuliste kujude loomisele. Meie aja kangelase küsimusest kui kirjanduse kaasaegsuse probleemi tähtsaimast osast minnaksegi viimaste aastate kriitilistes töodes väga harva mööda. Järjest tungivamaks on muutunud pretensioonid kirjanikele

³ O. Jõgi, Kaasaegse kirjanduskriitika ümber. «Keel ja Kirjandus» 1958, nr. 7, lk. 385—399; P. Kuusberg, Otsinguist ja õppetundidest. «Looming» 1958, nr. 12, lk. 1856—1876; L. Rimmelgas, Eesti kirjanduskriitika olukorrast ja ülesannetest. «Looming» 1959, nr. 1, lk. 104—122.

⁴ J. Semper, Luule ja kaasaeg. «Looming» 1961, nr. 4, lk. 610—618.

⁵ Vrd. K. Kivi, Rohkem võitlusvaimu. «Looming» 1964, nr. 4, lk. 606.

kommunismiehitaja kaju asjus. Tänapäeva kangelast soovitakse näha vähemalt võrdväärseks ümberkasvava, nõukogude ühiskonnas oma kohta otsiva inimese kõrval, kes alles hiljaaegu domineeris meie kirjanduses peategelasena. Skolastilised targutused positiivse kangelase ümber, naeruväärsed retseptid tema kujutamiseks plekikestega või steriilselt puhtana, mis alles mõni aasta tagasi ägedaid vaidlusi põhjustasid, on nüüd käibelt enam-vähem kadunud. Kirjandusliku kaju, ka positiivse kangelase õnnestumise üle otsustatakse tema sotsiaalse kaalukuse, elulise usutavuse ning haaravuse ja kunstilise väljatöötatuse põhjal.

Vastandlikult sõjajärgsete aastate kirjanduskriitikale, mis tegeles peaaesjalikult teoste ideelise sisuga, ja 1950-ndate aastate keskpaiku esinenud kalduvusele muuta prevaleerivaks kunstilise külje vaatlus, taotletakse nüüd ideelis-emotsionaalse sisu ja selle kunstilise kehtsuse analüüsi ühtsust, ollakse nõudlik nii ühe kui teise suhtes. Konkreetsete teoste arvustamisel ei suudeta seda põhimõtet siiski alati järgida, ja vormi käsitlus irdub sisu analüüsist. Haruharva kohtab arvustustes mõne teoreetilise aspekti arendamist. Üldse on kirjandusteooria siinamaani kirjandusteaduse kõige mahajäänud osa.

Kui kirjandusajaloo uurimisega tegeleb plaanipäraselt kolm teaduslikku asutust (TA Keele ja Kirjanduse Instituut, TA Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum, TRÜ eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder), siis kirjandusteooria alal puudub nii koordineerimine kui ka süstemaatiline töö. On küllalt iseloomustav, et eri raamatuna on kirjandusteooria valdkonnas ilmunud seni üksainus teos, B. Söödi «Kirjandusteooria lühikursus» (1959). Mõeldud õppevahendiks koolidele ning käsiraamatuks kirjandushuvilistele, taotleb see fikseerida ja tõlgendada kaasaegset kirjandusteaduslikku terminoloogiat, teeb seda aga vigaderohkelt ja lünklikult. Kirjandusteoreetilise mõtte erksamat liikumist võib täheldada mõnede üksikküsimuste osas. Tõhusalt on edasi viidud näiteks meetodite ja voolude probleemi. Alles 1956. a. ilmus M. Laossoni sulest artikkel, mis pealkirjas esitatud küsimusele «Kas kirjandusajalugu võib käsitada realismi arengu ajaloona?» vastas jaatavalt ja koguni üritas viia realismi alla revolutsioonilist romantismi.⁶ Viimastel aastatel on meetodiprobleemi kohta ilmunud A. Vinklilt, H. Puhvelilt ja E. Nirkilt sisukaid artikleid, milles teoreetilised üldistused ei toetu enam lihtsustavatele skeemidele, vaid kirjandusajaloo faktide hoolikale uurimisele.⁷ Eesti kirjanduse materjalil baseeruvad ka üksikud artiklid kujundist ja kujundilisusest, meetrika- ja riimiprobleemidest ning romaani arengutendentsidest. Teatavaid edusamme on tehtud ilukirjandusliku keele uurimisel. Leidub üksikuid häid, teose sisust lähtuvaid ning sellega orgaaniliselt seotud käsitlusi, nagu J. Peegli artikkel J. Smuuli ilukirjanduslikust keelepruugist⁸. Stilistika valdkonnas on avaldatud peamiselt artikleid, mis tutvustavad vene kirjandusteadlaste poolt väljatöötatud uusimaid stiili uurimise metodoloogilisi aluseid. Eesti sõnameistrite stiili käsitletakse väga vähe.

Nagu eelnenust näha, on kirjandusteooria uurimisel lünki rohkem kui läbitöötatud osi. Kirjandusteoreetilise töö krooniline mahajäämus peegeldub muidugi ka kriitikas. Selle arvele tuleb kanda näiteks aastaülevaatežanri sünteesihaarde ahtus: isegi staažikate kriitikute ülevaadetes ei kerki igakord kirjandusaasta iseloomulikud probleemid ja tendentsid küllalt reljееfsele esile. Samal põhjusel — kuivõrd süüdi ei ole kriitikute vähene meisterlikkus ja eruditsioon — ilmub ebanormaalselt harva sisukaid probleemartikleid.

Vormilt on kriitika muutunud märksa nõtkemaks kui 1950-ndate aastate keskpaiku, mil arvustajad ise sõja kuulutasid oma tööde žanrilisele üklisusele ja ajalehelikult nivelleeritud keelepruugile, meenutades eeskujuna eesti varasemate kriitikameistrite väljenduse löövust ja žanrilist leidlikkust. Arvustajate väljenduskultuur on tõusnud ja sõna-

⁶ «Looming» 1956, nr. 8, lk. 1156—1167 (2056—2067).

⁷ A. Vinkel, Romantismist kirjanduses. «Looming» 1958, nr. 5, lk. 757—769; H. Puhvel, Impressionismist ja selle mõjust eesti kirjandusele XX sajandi alguskümnetel. «Keel ja Kirjandus» 1962, nr. 6—7, lk. 329—340, 393—404; E. Nirk, Romantismi ja realismi probleemist XIX sajandi eesti kirjanduses. «Keel ja Kirjandus» 1962, nr. 11—12, lk. 641—655, 710—722.

⁸ J. Peegel, Jooni Juhan Smuuli ilukirjanduslikust keelepruugist. «Keel ja Kirjandus» 1959, nr. 8, lk. 458—466.

vara rikastunud; ei põlata vaeva sõnastuse täpsuse ning kujukuse poole püüdlemisel. Algusest lõpuni lohakalt ning tuimalt kirjutatud artikleid, mis aastat kümme tagasi olid tavaliseks nähtuseks, kohtab nüüd harva. Kadunud on ka lohisev-pikk retsensioon, milles püüti teose kohta võimalikult kõik ära öelda. Selle asemele astunud tihe, mõne olulise probleemi ümber keskenduv arvustus täidab oma ülesande hoopis paremini. Mis aga endiselt halvas mõttes silma torkab, see on väljenduslaadi isikupäratuse. «Käekirja» järgi võib ära tunda vaid üksikuid kriitikuid, kuna valdav enamik kirjutab küll siledalt, isegi lihvitud, kuid ilma individuaalse ereduseta. Ilmekaks näiteks siinkohal on käibekujundid: teatud hulk esmakasutamisel häid ja tabavaid piltlikke väljendeid on hakanud kriitikute töödes ringlema mingi ühisvarana ning muutunud tüütuteks stampideks. Jõudumööda taotletakse žanrilist vaheldusrikkust; valitsevate kainelt asjalike žanride — retsensiooni, probleemartikli, autori- ja aastaülevaate sekka satuvad aasta-aastalt ikka tihedamini paroodiad ja muud elevust tekitavad vahepalad. Eesti kirjanduskriitika vaimukamate väljastumiste hulka kuulub Hermelini juba mainitud värsparoodia oma ehtsalt žanripäraste hüperboolidega. Vahetevahel ilmub kirju juubilarile, teose autorile või peategelasele, sõbrale jne., millest mõnigi on hästi õnnestunud. Enamik «lahtisi kirju» on aga kirjutatud võrdlemisi fantaasiavaeselt, nii et kui jätta ära üte ja tervitused ning asendada teine isik kolmandaga, jääb järele tavaline retsensioon või artikkel. Harvades dialoogikatsetustes on arvustaja mõtted üsnagi kunstlikult hakitud kahe või mitme vestleja repliikideks. Nõnda siis eesti kriitika väline ilme on küll korrektne, kuid pisut igavavõitu.

Ühtaegu kriitika ideoloogilise stabiliseerumisega, sisulise süvenemise ja väljenduskuultuuri tõusuga on viimastel aastatel kasvanud ka kriitikute toodang. Muude tegurite kõrval on seda soodustanud kriitika tribüüni avardamine — ajakirja «Keel ja Kirjandus» ilmuma hakkamine 1958. aastal. Ajakirja toimetuse teeb tulemusrikkast tööd kriitikute meisterlikkuse tõstmisel ja arvustajate noorema põlvkonna kasvatamisel. «Keele ja Kirjanduse» kriitikirubriigis arvustatakse väljapaistvamaid algupäraseid ilukirjanduslikke ja kirjandusteaduslikke teoseid.

«Loomingus» jälgitakse eesti kirjanduse kõrval ka teiste rahvaste kirjanduslikke tähtpäevi ja tähtteoseid. Tõlgete arvustamisele pühendatud veerud on aga aasta-aastalt ikka enam kokku kuivanud — sedamööda, kuidas algupärase kirjandustoodete arv kasvab ning endale enam tähelepanu ja ruumi nõuab. Tõlketeeoste, ka väga heade, valdav enamik on viimasel ajal retsenseerimata jäänud ning pidanud leppima üksnes ilmumise fakti teatava mõnerealise ajaleheannotatsiooniga.

Selgeks tunnistuseks kriitika nii kvantitatiivsest kui ka kvalitatiivsest edenemisest on kriitikaväljaannete arvuline kasv: ajavahemikus 1959—1964 ilmus kriitilisi töid sisaldavaid raamatuid kaksteist, sealhulgas sellised mahukad teosed, nagu P. Kuusbergi «Sõna sekka» (1959), L. Rimmelga «Palun sõna!» (1964), E. Sõgeli «Kirjandusloo lehekülgedelt» (1963), P. Rummo «Turistina seitsmendas suurriigis» (1959) ja R. Parve «Mõttematkad» (1963). Nendest on puht kriitikakogumikud õieti ainult kaks esimest, kuna kaks viimast kujutavad endast publitsistika- ja kriitikavalimikke, E. Sõgeli teoses aga on ülekaalus kirjandusloolise sisuga kirjutised. Kolm raamatut, «Kirjanduse radadelt» I—III, kriitikute koguteosed, on koostatud 1956.—1962. a. ajakirjanduses ilmunud väljapaistvamatest artiklistest ja arvustustest. Need päästsid küll kriitika parema osa hajumisest perioodikas, kuid ei osutunud sobivaks vormiks kriitika lähendamisel laiemale lugejaskonnale. Viimati mainitud probleemi lahendamiseks otsustati lõpetada «Kirjanduse radade» väljaandmine ja hakata selle asemel avaldama väiksema mahuga «personaalvalimikke», mille koostamisel peetakse enam silmas huvitavuse ning loetavuse printsiipi.⁹ Aeg üleminekuks sellisele kriitika publitseerimise praktikale osutus küpseks ka selles mõttes, et kriitikuid, kelle produktsiooni parem osa väikese raamatu välja annab, leidus juba enam kui kaks või kolm. 1964. aasta lõpuni jõudsid väikekaustalises väljaandes ilmuda O. Jõe «Kirjanduse koordinaadid», J. Smuuli «Kui pole lennuilma», milles kirjanduse kohta käivad sõnavõtud on küll vähemuses, võrreldes muu publitsistikaga, P. Viidingu postuumne «Elu ja luule» (kõik kolm 1963) ja E. Nirgi «Teemad variatsioo-

⁹ Vt. Kriitikud pidasid nõu. «Sirp ja Vasar» 23. nov. 1962.

nidega» (1964). Igaühes neist peegelduvad kujukalt autori kui kirjandusliku mõtte edasi-
viija huvisuunad ning omapära.

Ülalloetletud kriitikaraamatute autoritel, samuti mitmetel teistel arvustajatel on
suuri teeneid meie kirjandusarvustuse viimisel tänasele tasemele. 1950- ja 1960-ndate
aastate vahetusel astusid kriitikaareenile mitmed korraliku kirjandusliku ettevalmistusega
arenemisvõimelised noored. Kirjanike seast on sisukate kriitiliste sõnavõttudega esinenud
R. Sirge, V. Gross, D. Vaarandi, A. Kaal, V. Ilus ja teised.

Nõrgaks kohaks meie kirjanduskriitikute töös on esinemine üleliidulises perioodikas.
Eesti kirjanduselu peegeldavate artiklite ilmumine seal kannab sporaadilis-kampaania-
likku iseloomu: enamikus ilmuvad need mingi kirjandusliku sündmuse, nagu kongresside,
dekaadide, kirjanduspäevade puhul. Selliste materjalide seas leidub küll ka sisukaid ja
probleemirikkaid artikleid, kuid ülekaalus on siiski populariseerivat ja informatsioonilist
laadi kirjutised. Hoopis vähe avaldatakse artikleid, mis arendavad eesti kirjanduse konk-
reetse materjali põhjal mõnda üleliiduliselt päevakorda kerkinud probleemi, kuigi just
sellised peaksid pakkuma kõige enam huvi. Mõnel määral on venekeelses kirjanduslikus
perioodikas kajastunud vabariiklikud diskussioonid, kuid paraku mitte väga objektiivselt:
kirjutistes nende kohta kaldatakse tavaliselt absoluutseerima ühe vaidleva poole vaateid.
Liiga vähe kirjutavad eesti kriitikud ka retsensioone. Kui meie parimaid vene keelde tõl-
gitud teoseid siiski on tutvustatud keskajakirjanduses, siis seda eeskätt tänu vene krii-
tikutele.

Kirjandusloolises uurimistöös on viimased kümmekond aastat olnud viljakaks eta-
piks, mille jooksul jõuti marksistlikult läbi valgustada paljude kirjanike looming ja maa-
ilmavaateline areng. Fr. R. Kreutzwaldi suur ja mitmekesine elutöö on hõivanud mitmeid
uurijaid pikkadeks aastateks: E. Nirk on veenvalt näidanud Kreutzwaldi algatuslikku
osa eesti rahvusliku kirjanduse kujunemisprotsessis, A. Annist põhjalikult uurinud
«Kalevipoja» folkloristlikku alust, saamislugu, kultuuriloolist tähtsust ja muid proble-
eme. «Kalevipoja» ilmumise 100. aastapäeva puhul ilmus folkloristide ja kirjandus-
teadlaste pikaajalise kollektiivse töö viljana eepose teaduslik väljaanne (I köide 1961,
II — 1963). Kreutzwaldi kirjavahetuste — hindamatu kultuuriloolise väärtusega doku-
mentide — kapitaalse sarja publitseerimisel on teinud suurt ning tänuväärset tööd grupp
uurijaid eesotsas M. Lepikuga. Kavandatud kuuest köitest jõudis aastail 1953—1962
ilmuda neli. Rahvusliku liikumise aja kirjanduse, eriti C. R. Jakobsoni uurimisse on palju
uut toonud viljakas kirjandusloolane R. Põldmäe. V. Altoa kauakestnud tööd August
Kitzbergi uurimisel kroonis mahuka monograafia ilmumine 1960. a. Juhan Liivi elu ja
loomingu põhjaliku läbitöötamise tulemusi publitseerib A. Vinkel, kellele kuuluvad tõsi-
sed teened ka varasema kirjasõna, eriti XVIII ja XIX sajandi rahvaraamatu uurimisel
ja ümberhindamisel. Mitmed E. Sõgeli tööd on etendanud tähtsat, sageli algatuslikku
osa eesti kirjanduse demokraatlike ja revolutsiooniliste traditsioonide väljaselgitamisel.
Sama autori sulest pärineb Gustav Suitsu keerukat elu- ja loominguteed valgustav uuri-
mus. Tänu H. Siimiskerile ja H. Puhvlile on A. H. Tammsaare käsitus viidud kaasaja
nõuete tasemele. Mait Metsanurka, Johannes Vares-Barbarust, Jaan Kärnerit ja Juhan
Sütistef on uurinud nooremad kirjandusteadlased. M. Laosson ja H. Peep on läbi tööta-
nud mitmeid kodanliku Eesti kirjanduselu olulisi probleeme ning uurimistulemusi pide-
valt publitseerinud. 1958. aastast alates on meie ajakirjanduses ilmunud, eeskätt
E. Sõgeli ja R. Parve sulest, artikleid, milles paljastatakse piiritaguse reaktsoonilise
emigrantliku ladviku ideoloogide võltsinguid Nõukogude Eesti kultuuri- ja kirjanduselu
kohta ning näidatakse sealse kirjanduse ummikut ja allakäiku. Peale nende kirjanike,
kelle uurimisel on põhiline juba tehtud, töötavad kirjandusloolased veel paljude teiste
kirjanike, rühmituste, väljaannete ja ajajärkude kallal. Põhjalikumalt ning detailsemalt
on läbi töötatud varasem kirjandus, kaasa arvatud rahvusliku liikumise aeg ja kriitiline
realism. Kaasajale lähema kirjanduselu kõige hoolikamalt uuritud lõiguks on nõukogude
võimu taaskesttamisele järgnenud 1940/41. aasta ning Suure Isamaasõja aastate kir-
jandus, mille juures töötab E. Prink. Suhteliselt hõredalt on uuritud kodanliku Eesti
kirjandust ja sõjajärgset nõukogude aega. Nende lünkade täitmine kuulub kirjandus-
teadlaste pakilismate ülesannete hulka.

Tähtsat osa kirjandusteadusliku töö stimuleerimisel ja selle tulemuste publitseerimisel omab ajakiri «Keel ja Kirjandus». Siin tutvustavad kirjandusloolased oma avastusi, siin trükitakse ära senitundmata arhiivimaterjale, mida H. Treumann, J. Depman ja teised uurijad päevavalgele toovad, samuti kirjanike kaasaegsete mälestusi. Uusi kirjandusloolisi uurimusi avaldavad pidevalt teaduslike asutuste perioodilised väljaanded, nagu Kirjandusmuuseumi «Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed», «Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused» ja «Tartu Riikliku Ülikooli toimetised».

Valdava osa tähtsamate kirjanike monograafiline läbiuurimine võimaldas asuda koostama viieköitelist «Eesti kirjanduse ajalugu». Põhikoormust selle kapitaalse teose kirjutamisel kannavad Keele ja Kirjanduse Instituudi kirjanduse sektori töötajad, kuid autorite kollektiivi kuulub ka kirjandusteadlasi Tartu Riiklikust Ülikoolist ja mujalt. I köide, mis hõlmab varasemat eesti kirjanduse ajalugu kuni XIX sajandi keskpaigani, on valminud ja ilmub trükist juba sel aastal. Köite toimetajana ja mitme peatüki autorina on suurt ning viljakat tööd teinud A. Vinkel. Trükiilmis on ka rahvusliku liikumise aja kirjandust käsitlev II köide (toimetaja E. Nirk).

Teine tänuväärne üritus, mida meie kirjandusloolise töö tase lubas 1959. a. alustada, on tähtsamate kirjanike elu ja loomingut laiemale lugejaskonnale tutvustav populaarteaduslik sari «Eesti kirjamehi». 1964. a. lõpuks oli sellest sarjast ilmunud kaheksa 5—12 poogna suurust lühimonograafiat, mille seast paremad — E. Nirgi «Eduard Bornhöhe» ja «Friedrich Reinhold Kreutzwald» (mõlemad 1961), H. Siimiskeri «A. H. Tammsaare» (1962) ja A. Vinkli «Juhan Liiv» (1964) — annavad lisaks kirjanike biograafia ja loomingu paeluvale käsitlusele konkreetse ettekujutuse nende isiksusest. Ilmunud on veel lühimonograafiad Juhan Kunderi, Johannes Vares-Barbaruse, August Alle, Lydia Koidula, August Kitzbergi, Jakob Tamme, Jakob Mändmetsa ja Ernst Peterson-Särgava kohta.

Kriitikapärandi uurimisele asuti 1950-ndate aastate keskpaiku. Süstemaatilisel on läbi töötatud arvustuse areng XIX sajandi lõpukümnenditeni, s. t. see osa, mis pakub peamiselt ainult ajaloolist huvi. Hilisemast ajajärgust, millel oleks tänapäevale palju enam pärandada, on detailsemalt uuritud vaid üksikuid lõike ja esindajaid. Kriitika uusväljaannetest väärivad nimetamist kodanliku Eesti kahe väljapaistvaima kirjanduskriitiku valikkogud, nimelt J. Kärneri «Lehed tuulde» (1958) ja F. Tuglase «Valik kriitilisi töid» (1959), samuti viimase kirjanduslooliste uurimuste «Eesti Kirjameeste Selts» ja «Juhan Liiv» uustrukid (1958). A. Alle ja J. Sütiste valitud teoste lõppu on paigutatud väike arv nende kriitilisi töid. Taasavaldamist väärivat leidub kriitikapärandis aga hoopis rohkem.

*

Kriitika mahajäämine kirjanduse arengust, mille üle on aastaid kurdetud, ei kuulu enam meie kirjanduselu kõige valusamate probleemide hulka. Kriitikud ja kirjandusteadlased on ideoloogiliselt karastunud ning lakanud kõikumast äärmuste vahel, õppinud vaatlema kirjandust hoopis mitmekülgsemalt ning avaramalt kui kahekümne või ka kümne aasta eest; suuresti on kasvanud nende produktiivsus. Muidugi ei tähenda see, nagu oleks põhjust arvustuse praeguse tasemega ülimalt rahule jääda. Nii ei tee kriitikale just au teatav kalduvus liialdatud kiitmiseks, mis on ilmnunud küllalt sageli, eriti ülepakkuvalt mõnede debütantide puhul. Vabaneda tuleks ka ühest teistlaadi subjektivismiavaldusest, mis samuti on viimaste aastate kriitikas levima hakanud ja mis seisneb selles, et arvustajad pakuvad rohkesti oma mõtisklusi ja mõlgutusi, sageli huvitavaidki, kuid hoiduvad andmast selgepiirilist hinnangut. Suure ülesandena seisab kriitikute ees kontakti tihendamine laiemal lugejaskonnaga. Kriitika auditorium on praegu liialt väike. Parimad kriitilised tööd ilmuvad ajakirjades, mis orienteeruvad kirjandusega professionaalselt tegelevatele ringkondadele ja head kirjanduslikku ettevalmistust omavale lugejale, kuna suuretiraazilistes ajalehtedes ilmub kriitikat vähe ja selle tase on ebahõltslane. Kirjandusloolise töö tulemuste populariseerimiseks on leitud häid mooduseid,

kuid siingi pole ammendatud kaugell kõiki võimalusi. Laiade lugejahulkade kirjanduslike teadmiste rikastamiseks ning maitse suunamiseks suudavad ja peavad kirjandusteadlased tegema senisest palju rohkem.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Keele ja Kirjanduse Instituut*

Saabus toimetusse
13. I 1965

М. КАЛДА

НЕКОТОРЫЕ ЧЕРТЫ РАЗВИТИЯ КРИТИКИ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ ЭСТОНИИ В ПОСЛЕДНЕЕ ДЕСЯТИЛЕТИЕ

Резюме

В середине 1950-х годов в нашей критике и литературоведении начался новый этап развития, основное содержание которого заключается в борьбе с вульгарно-социологической трактовкой художественных произведений. Была подвергнута осуждению нормативная критика, взятая под обстрел декларативность и иллюстративность. Одновременно повысились требования к глубине и правдивости изображения действительности. Наряду с идейно-социальным критерием вновь обрел свои права критерий художественности; требовательнее, чем до сих пор, стали подходить к проблемам художественного мастерства. Был осужден и антиисторический подход к анализу творчества мастеров прошлого. Наряду с пересмотром целого ряда распространенных прежде ошибочных оценок, приступили к серьезному, вдумчивому изучению и переоценке наследия таких писателей, как А. Кицберг, Г. Суйтс и М. Метсанурк, сложный и противоречивый творческий путь которых был подвергнут упрощенческой и недостаточно обоснованной критике; были реабилитированы такие погибшие в результате произвола периода культа личности писатели, как Х. Пегельман, Эссааре Ааду и др. Вышло в свет новое издание учебника «История эстонской литературы» (1956—1957), которое во всех отношениях превосходит издание 1953 г. Все это, однако, не означает, что реидивы социологизирующего подхода к явлениям литературы исчезли окончательно; встречались они, например, еще и в выполненных в 1955—1957 гг. исследованиях творчества Э. Вильде и А. Х. Таммсааре, а также в ходе дискуссии по вопросам прогрессивного культурного наследия, состоявшейся на страницах газеты «Сирп я Вазар» в 1956 г.

Необходимо, кроме того, отметить, что реакция на вульгарную социологию повлекла за собой ошибки другого характера. Некоторые критики, обратив все свое внимание на художественное мастерство, забывали о социальном содержании анализируемых произведений, о принципах партийности, идейности и типичности. Проявлялась тенденция видеть в творчестве некоторых писателей буржуазного периода, носившем противоречивый характер, только прогрессивную сторону и упускать реакционную. Причина этого кроется частично в недостаточно глубокой философской и литературно-теоретической подготовке некоторых критиков, особенно младшего поколения, из-за которой они оказались слабо защищенными от распространившейся в ту пору во всем мире волны ревизионизма.

Ошибочные концепции все же не смогли прочно утвердиться в критике и литературоведении. Пересмотр их начался уже во второй половине 1957 г., после встреч руководителей Партии и Правительства с писателями и художниками. В повестку дня IV республиканского съезда писателей был включен доклад о критике, как наиболее отсталом жанре литературы. В связи с этим состояние критики было проанализировано более подробно и глубоко, чем когда бы то ни было прежде.

С конца 1950-х годов в развитии литературной критики начался этап, характеризующийся большей зрелостью, продуктивностью и идейной стабильностью. Бдительность нашей критики по отношению к проявлениям формалистических тенденций проявилась, в частности, во время острой полемики вокруг «модной поэзии», разгоревшейся в конце 1960 — начале 1961 гг. Одним из основных критериев при анализе новых произведений стала их современность; однако сам этот термин требует более четкого определения и подробной трактовки. Оживленные обсуждения после названного выше IV съезда велись и вокруг героя нашего времени как одного из важнейших компонентов проблемы современности. Критики все более настойчиво требуют от писателей создания разностороннего, полнокровного образа строителя коммунизма. Более или менее правильные пропорции достигнуты при разборе произведений с точки зрения их идейного и эмоционального содержания и художественного воплощения, хотя не всегда критикам удается сочетать обе эти стороны анализа. Как в критике, так и в литературоведческих исследованиях еще дает себя отставание теории литературы вообще. Здесь у нас нет ни координации, ни систематической работы, и более

или менее заметные успехи достигнуты лишь отдельными литературоведами при исследовании таких частных проблем, как изучение методов и течений, языка художественной литературы, образа и образности.

Арсенал выразительных средств критиков стал богаче, а жанры разнообразнее, чем в середине 1950-х годов, когда сами литературоведы во весь голос заговорили о слабости этой стороны своих работ. Неудовлетворительным остается еще, однако, стиль критических статей: большинство критиков пишет хоть и гладким, отшлифованным, но лишенным ярких индивидуальных черт языком.

Выросла за последние годы продуктивность критиков, о чем свидетельствует увеличившееся количество критических сборников. Так, если до 1959 г. их вышло всего два, то за 1959—1964 гг. — двенадцать. Чтобы еще больше приблизить литературную критику к читательским массам, в 1962 г. было решено выпускать вместо крупных сборники меньшего объема, составленные с учетом интересов читателей. До конца 1964 г. издано четыре таких небольших сборника.

Наиболее слабым местом в работе наших литературных критиков является рецензирование переводов, разбор которых встречается из года в год все реже, а также выступления в центральной печати. Статьи, посвященные проблемам эстонской литературы, появляются в центральных изданиях обычно только в связи с различными литературными событиями — съездами, юбилейными датами и т. п.

За прошедшее десятилетие литературоведы сумели с марксистских позиций проанализировать творчество и мировоззрение целого ряда писателей: Фр. Р. Крейцвальда, К. Р. Якобсона, Я. Тамма, Э. Борнхёз, А. Кншберга, Юхана Лийва, Э. Петерсона-Сяргава, Г. Суйтса, А. Х. Тамсааре, М. Метсанурка, Я. Кярнера, И. Барбаруса, А. Алле и др. Довольно подробно исследована наша ранняя литература, в том числе периода национального движения и критического реализма. Слабее изучены период буржуазной диктатуры и литература послевоенного советского периода.

Исследование основных разделов литературы и творчества наиболее выдающихся писателей позволило сотрудникам сектора литературы Института языка и литературы АН ЭССР в сотрудничестве с другими литературоведами республики приступить к составлению пятитомной «Истории эстонской литературы». Два тома этого капитального труда, посвященные раннему периоду развития нашей литературы до конца XIX века, уже подготовлены и вскоре увидят свет. Следует приветствовать также проводимую литературоведами большую работу по популяризации среди широких масс читателей жизни и творческого пути наиболее выдающихся эстонских писателей. С этой целью издается специальная научно-популярная серия «Писатели Эстонии», в рамках которой за 1959—1964 гг. выпущено двенадцать коротких монографий.

Изучению критического наследия было положено начало в середине 1950-х годов. Систематически исследовано развитие критической мысли до последних десятилетий XIX века, в то время как из более позднего периода, где для нас нашлось бы больше поучительного, детально изучены лишь отдельные периоды и представители.

Достижения критики и литературоведения последних шести-семи лет позволяют утверждать, что их отставание уже не относится к самым болезненным проблемам нашей литературной жизни. Критики и литературоведы идеологически закалились и перестали впадать в крайности, научились подходить к рассмотрению явлений литературы гораздо шире и разностороннее, чем двадцать или десять лет назад. Значительно выросла их продуктивность. Но при всех этих успехах у нас нет оснований для удовлетворенности достигнутым уровнем. В критике еще встречаются элементы субъективизма, находящие выражение, с одной стороны, в излишнем восхвалении, а с другой — в высказывании личных раздумий и впечатлений критика, не подкрепленных четкими оценками. Большая работа ждет критиков и литературоведов и в области установления еще более тесного контакта с читателями, хотя и здесь уже проложены первые пути.

*Институт языка и литературы
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
13/1 1965

M. KALDA

EINIGE ENTWICKLUNGSZÜGE DER ESTNISCHEN KRITIK UND LITERATURKUNDE IM LETZTEN JAHRZEHT

Zusammenfassung

Um die Mitte der fünfziger Jahre unseres Jahrhunderts begann in der estnischen Kritik und Literaturkunde eine neue Entwicklungsetappe, gekennzeichnet durch den Kampf gegen die vulgärsoziologische Auffassung der Literatur. Man wandte sich von der normierenden Kritik, vom Deklarativen und Illustrativen ab, verlangte nunmehr wahrheitsgetreue Gestaltung der Wirklichkeit und grössere Lebenswahrheit. Neben dem ideellen und

sozialen Kriterium wurden die Rechte des künstlerischen Kriteriums wiederhergestellt, höhere Ansprüche als bisher wurden dem künstlerischen Können gestellt. In der Literaturkunde wurde jetzt die antihistorische Behandlung der Werke der Vergangenheit verworfen. Es wurden verschiedene unrichtige, primitiv unterschätzende Urteile revidiert, indem der Schaffensweg der betreffenden Schriftsteller, wie z. B. A. Kitzberg, G. Suits und M. Metsanurk, in seiner komplizierten Gegensätzlichkeit erforscht wurde. Dem Personenkultus zum Opfer gefallene Schriftsteller (H. Pöögemann, Eessaare Aadu u. a.) wurden rehabilitiert. Es erschien eine neue Ausgabe des Lehrbuches der «Estrnischen Literaturgeschichte» (1956—1957), die vorige (in 1953 erschienene) in jeder Beziehung übertreffend. Überbleibsel des Soziologismus existierten wohl hier und da weiter, so z. B. in einigen von 1955—1957 stammenden Untersuchungen über E. Vilde und A. H. Tammsaare, sowie in einer Diskussion über das progressive Kulturerbe in der Zeitschrift «Sirp ja Vasar» von 1956.

Die Reaktion gegen den Vulgär-Soziologismus zog aber recht bald andere Fehler mit sich. Die künstlerische Meisterschaft überschätzend vergass es ein Teil der Kritiker, auch den sozialen Inhalt in Betracht zu ziehen und das Werk vom Standpunkt der Parteilichkeit, des Ideengehalts und des Typischen einzuschätzen. Man war geneigt, in widerspruchsvoller Schöpfung einiger Autoren der bürgerlichen Periode einzig und allein das Progressive zu beachten und das Reaktionäre daneben zu übersehen. Zum Teil waren diese Fehlgriffe durch die mangelhafte philosophische und literaturtheoretische Vorbereitung besonders der jüngeren Kritiker und Literaturhistoriker bedingt, die infolgedessen dem internationalen Revisionismus, der damals verbreitet war, nicht gut genug widerstehen konnten.

Solche falschen Konzeptionen konnten allerdings weder in der Kritik noch in der Literaturwissenschaft auf die Dauer Fuss fassen. Schon seit der zweiten Hälfte d. J. 1957, nach einigen Zusammenkünften der Schriftsteller und Künstler mit Vertretern der Partei und Regierung, wurden diese Konzeptionen revidiert. Auf die Tagesordnung der 4. republikanischen Tagung der estrnischen Schriftsteller am Ende d. J. 1958 wurde ein Vortrag über die Kritik als den rückständigsten Teil der Literatur gesetzt; in Verbindung damit wurden auf die Kritik bezügliche Fragen sachgemässer und gründlicher als je analysiert.

Seit dem Ende der fünfziger Jahre begann in der Entwicklung der Literaturkritik eine reifere, fruchtbarere und in ideologischer Hinsicht beständigere Etappe. Dass die Kritiker bedacht sind, gegen formalistisch gefärbte Tendenzen anzukämpfen, zeigte sich z. B. bei der Ende 1960 und Anfang 1961 erfolgten heftigen Polemik um die «moderne Poesie». Eines der wichtigsten Kriterien bei der Analyse neuer Werke bildet heute die Zeitnähe. Doch harrt dieser Begriff selbst noch einer genaueren Bestimmung. Nach der oben erwähnten 4. Tagung der Schriftsteller redet man viel vom Helden der Gegenwart als dem wichtigsten Bestandteil des Aktualitätsproblems in der Literatur: die Kritiker machen den Schriftstellern immer dringender die vielseitige Gestaltung des Erbauers des Kommunismus zur Aufgabe. Die Analyse des ideell-emotionalen Inhalts und dessen künstlerischer Verkörperung hat mehr oder weniger die richtigen Proportionen erlangt, doch vermag man diese beiden Komponenten noch nicht immer einheitlich zu behandeln. Sowohl in der Kritik als auch in der Literaturforschung macht sich aber die literaturtheoretische Rückständigkeit fühlbar. Auf diesem Gebiet mangelt es an Koordination und systematischer Arbeit; ein gewisser Erfolg ist nur bei einigen Literaturforschern zu verzeichnen, die einzelne Probleme untersuchen, z. B. die Methoden und Richtungen, die belletristische Sprache, die Ausarbeitung der Gestalten und Gebilde in der Literatur.

Was die Ausdrucksweise anbetrifft, ist die Kritik einigermaßen elastischer und artenreicher geworden als sie es um die Mitte der fünfziger Jahre war, wo die Kritiker selbst von der Dürftigkeit dieser Seite ihres Schaffens zu sprechen kamen. Der Stil der kritischen Schriften hat aber meist zu wenig Originalität; der grösste Teil der Kritiker schreibt zwar flüssend, ja gar mit Glanz, doch ohne individuelle Eigenart.

Auch sind die Kritiker in den letzten Jahren produktiver geworden, was aus dem grösseren Umfang ihrer Sammelwerke ersichtlich ist. Vor 1959 erschienen bloss zwei kritische Werke, 1959—1964 bereits zwölf. Mit der Absicht, die Literaturkritik den Leserkreisen näher zu bringen, beschloss man 1962, statt der früher erschienenen recht grossen Sammelwerke kleinere Sammlungen ausgewählter, besonders interessanter Artikel zu veröffentlichen. Bis zum Ende 1964 sind vier solche Sammelwerke erschienen.

Eine verhältnismässig schwache Stelle bilden in der Arbeit der Kritiker die von Jahr zu Jahr immer seltener werdenden Rezensionen von Übersetzungen und auch das seltene Erscheinen von Artikeln estnischer Verfasser in den zentralen Periodica der Sowjetunion; solches Erscheinen beschränkt sich meist auf gewisse literarische Ereignisse, wozu gewisse Tagungen, Dekaden, Jubelfeste usw. den Anlass geben.

In der Literaturforschung hat man innerhalb der letzteren zehn Jahre das Schaffen und die Weltanschauung einer Reihe von Schriftstellern (Fr. R. Kreutzwald, C. R. Jakobson, J. Tamm, E. Bornhöhe, A. Kitzberg, Juhan Liiv, E. Peterson-Särgava, G. Suits,

A. H. Tammsaare, M. Metsanurk, J. Kärner, J. Barbarus, A. Alle u. a.) marxistisch beleuchtet. Gründlicher ist die ältere Periode untersucht worden (inkl. die Zeit der nationalen Bewegung und des kritischen Realismus), weniger gründlich die Periode des bürgerlichen Estlands und die der sowjetischen Nachkriegsliteratur. Die Durcharbeitung der Werke der wichtigsten Schriftsteller, sowie vieler Gebiete der Literatur ermöglichte es dem Literatursektor des Instituts für Sprache und Literatur der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR, in Zusammenarbeit mit anderen Literaturhistorikern unserer Republik die Zusammenstellung einer «Geschichte der estnischen Literatur» in fünf Bänden vorzunehmen. Von diesem Grosswerk sind zwei Bände (gewidmet der Entwicklung unserer Literatur bis Ende des 19. Jhs.) fertig und im Erscheinen begriffen. Von grossem Nutzen ist auch die populär verfasste Serie «Estnische Schriftsteller», wovon 1959—1964 zwölf kürzere Monographien gedruckt worden sind.

An die Durchforschung des kritischen Erbes ging man um die Mitte der fünfziger Jahre. Systematisch durchgearbeitet wurde die Entwicklung der Kritik bis zu den letzten Jahrzehnten des 19. Jhs., während von der folgenden Zeit, die der Gegenwart aber viel mehr geben könnte, nur einzelne Vertreter und einzelne Perioden betrachtet worden sind.

Die auf dem Gebiet der Kritik und Literaturgeschichte in den letzteren sechs oder sieben Jahren erzielten Resultate erlauben es zu hoffen, dass ihre Rückständigkeit nicht mehr zu den schwierigsten Problemen unseres Literaturlebens gehört. Die Kritiker und Literaturhistoriker sind ideologisch gewachsen, sie schwanken nicht mehr zwischen Gegensätzlichkeiten, sie behandeln die Literatur vielseitiger und weitreichender als vor zwanzig oder vor zehn Jahren; auch sind sie bedeutend produktiver geworden. Bei all dem Positiven haben wir aber doch keinen Grund, uns mit dem erreichten Niveau vollkommen zufrieden zu geben. So weist die Kritik stellenweise subjektivistische Tendenzen auf, die einerseits in übertriebenem Lob ihren Ausdruck finden, andererseits aber Gedankengänge und Eindrücke des Kritikers selbst vorbringen, worauf keine klare Einschätzung folgt. Wichtig wäre es für die Kritiker und Literaturhistoriker, einen noch engeren Kontakt mit den Lesern zu finden, obwohl hier vieles bereits erreicht worden ist.

*Institut für Sprache und Literatur
der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 13. Jan. 1965